

دکتر محسن شاملو

سهم ایران در نشر و توسعه معارف اسلامی

د دومین کنفرانس وزرای امور خارجه ممالک اسلامی از ۵ تا ۸ دیمه ۱۳۴۹ در کراچی منعقد گردید، همزمان با تشکیل کنفرانس نامبرده سمپوزیوم قرآن نیز در آن شهر تشکیل یافت.

سازمان اوقاف بمنظور معرفی خدمات ایرانیان به نشر معارف اسلامی و شناساندن هنر خطاطی و تذهیب در ایران، بموازات برقراری کنفرانس به تشکیل نمایشگاه قرآن در کراچی اقدام نمود و تعدادی از قرآن‌های خطی را که معرف هنر مردم این سرزمین در قرون گذشته است در کنار قرآن‌های چاپی يك قرن اخیر بمعرض نمایش گذاشت.

نمایشگاه قرآن ۴ روز در سالن کتابخانه بانک مرکزی پاکستان که محل تشکیل کنفرانس وزرای امور خارجه ممالک اسلامی بود برپا بود و از طرف هیأت‌های اسلامی مورد بازدید قرار گرفت و مدت یک هفته هم از ۱۱ تا ۱۸ دیمه ۴۹ در خانه فرهنگ ایران در کراچی دایر بود و بسیاری از مردم پاکستان از آن دیدن کردند.

نمایشگاه قرآن تأثیر فراوان داشت و مردم مسلمان پاکستان استقبال بی‌مانندی از نمایشگاه نمودند و جرائد کراچی- بزبان اردو و انگلیسی- مقالات جامع و مبسوطی درباره نمایشگاه نوشتند و فیلم مستند آن دوبار در دو هفته در

تلویزیون کراچی بمعرض نمایش گذاشته شد.

آقای دکتر محسن شاملو مشاور عالی سازمان اوقاف بنمایندگی از ایران در سمپوزیوم قرآن شرکت نمودند و همچنین سرپرستی نمایشگاه قرآن را به عهده داشتند ایشان نشریه‌ای بزبان فارسی و انگلیسی درباره خدمات ایرانیان به نشر و توسعه معارف اسلامی و تاریخ کتابت قرآن در ایران منتشر نمودند که مادر اینجنا نقل میکنیم :

ایرانیان پس از پذیرش دین اسلام نخستین ملتی بودند که به نشر و توسعه معارف اسلامی پرداختند و در زمینه تالیف کتب تفسیر، کلام، فقه، اصول، منطق، حکمت، حدیث، انساب، صرف و نحو، عروض و قافیه، معانی و بیان، ریاضیات و طب گامهای اساسی برداشتند.

دانشمندان ایران در دربار خلفای اسلامی سعی بلیغ مینمودند تا با گسترش معارف اسلامی این دین را همچنانکه هست بملل جهان بشناسانند و پیروان تازه‌ای بر معتقدان این آیین خدایی بیفزایند.

کتابت و تحریر قرآن

ایمان و علاقه هنرمندان و تشویق بی‌وفای دانشمندان ایران موجب گردید تحریر و استنساخ قرآن مجید رواج کامل یابد و آنانکه در هنر خط، تذهیب و ترصیع مهارت دارند وقت خویش را در این راه صرف نمایند.

ایرانیان، کتابت و استنساخ قرآن را از سده دوم هجری آغاز نمودند، وجود اوراق و نسخ متعدد قرآن بخط کوفی در ایران که کاتب و محرران نامعلوم است دلیل روشنی بر آنست که مردم این سرزمین از هنگامیکه آیات قرآن بر روی پوست آهو و بخط کوفی ابتدایی تحریر مییافته است باینکار دست زده و با این عمل سوره قرآن را از گزند حوادث زمان و دگرگونیهای دوران در امان داشته‌اند و گرنه قبول این نظر که بغداد مرکز خلافت مسلمین باشد و نسخ قرآن از بغداد به ایران منتقل و در این سرزمین تمرکز یابد بسیار دور از واقع و نادرست بنظر میرسد.

کتابت قرآن که در سده‌های نخستین با تذهیب ساده و بخط کوفی ابتدایی و کوفی تکامل یافته انجام میگرفت رفته رفته بصورت ثلث، نسخ و نستعلیق درآمد

و هنر تذهیب و ترصیع بطور کامل در آن راه یافت و چون ایمان و علاقه هنرمندان انگیزه خدمت و محرک ابتکارات بدیع آنان بود اکنون اصیل ترین هنر تذهیب و ترصیع را در صفحات قرآن های خطی قرون گذشته می توان یافت و آنان را بنام هنر اصیل ایرانی و نمودار تمدن و فرهنگ کهن این ملت گرامی داشت.

بدون تردید طبقه بندی سبک تذهیب قرآن خالی از اشکال نیست زیرا خطاطان و هنرمندانی که در این راه گام برداشته اند هر چند نافر دارای سبک خاص و نزدیک بیکدیگر بوده و بنا بذوق و سلیقه خود نوعی تذهیب و ترصیع بوجود آورده اند لیکن، از نظر ریشه هنر تذهیب در قرون گذشته و باعتبار شهرت کار هنرمندان، انواع تذهیب را به سبک های ساده، تیموری و صفوی میتوان تقسیم نمود.

دوران سبک ساده را از قرن ۲ تا ۷ هجری قمری و سبک تیموری را از سده ۸ تا ۱۰ هجری قمری و سبک صفوی را از قرن دهم هجری قمری بعد باید بشمار آورد.

از قرن دهم هجری و پیدایش حکومت صفویه تذهیب بکمال هنرمندی، زیبایی، دقت و تنوع در طرح و رنگ رسید و بممالک اسلامی دیگر مانند هند و عثمانی رخنه کرد و پایه گذار تذهیب کشمیری و عثمانی شد.

از اواسط قرن ۱۱ هجری قمری بنا بذوق و هنر هنرمندان محلی رشته های تازه ای در سبک صفوی بوجود آمد که از آنان بنام سبک اردبیل، سبک اصفهان و سبک شیراز باید نام برد.

صورتگری و تذهیب از هنرهای اصیل و کهن ایران است که قدمت آن به بیش از دو هزار سال قبل از اسلام می رسد، صورتگری با پیدایش اسلام، بر اثر تحریم تصویر و پیکرگری، جای خود را به مینیاتور (تصویر نیمه طبیعی و ذهنی) میدهد و این مکتب جدید در انحصار هنرمندان ایران دومی آید و دوازده قرن بدون رقیب و بی همتا در این عرصه هنر نمایی می نمایند و این رجحان را برای خود حفظ می کنند که مآینکه هنوز هم ایران در این هنر بر رقیب دیرین-

چین - برتری دارد و اما تذهیب مراحل تکامل را میبیماید و بصورت گوناگون و با اندیشه های تازه برصنایف قرآن و کتب دینی ودواوین شعراء وحواشی و متون قالی و قالیچه و پارچه های زربفت جلوه گری مینماید .

سبک ساده تذهیب که از قرن دوم هجری متجلی می گردد مرحله ابتدایی این هنر است که نمونه آن برظروف سفالین و گلین پیش از اسلام منقوش می باشد. پس از اسلام، سبک ساده تذهیب باحفظ شیوه های پیشین و الهام از عرفان ایران سدارج رشد و ترقی را طی می کند تا بدانجا که این سرزمین مرکز رواج این هنر می شود .

در قرن هشتم و نهم و دهم میلادی ، در اروپا نیز نوعی تذهیب و مینیاتور متداول بود که اگرچه از نظر هنری تجلی خاص داشت لیکن با سبک کار هنرمندان ایران متفاوت بود . چون تذهیب از اسکاندینا و مینیاتورا از فرانسه به کشورهای دیگر اروپا راه یافته بود ازینرو سبک ایرلندی و فرانسوی نام گرفته بود. نمونه تذهیب سبک ایرلندی را در انجیل ازبعه و کتب دینی و نمونه مینیاتور فرانسوی را در تابلوهای مذهبی و در دیوار کلیساها میتوان دید .

همگام با تحول و تغییراتی که در سبک تذهیب در ایران بوجود آمد خط نیز باحفظ جنبه هنری دیگر گونی هایی یافت و از صورت کوفی ابتدایی و مشکل در آمد و دارای اجزاء و اعراب شد و صورت تکامل یافت و از تعدیل آن خط پیرآموز بوجود آمد (پیرآموز خط اختراعی ایرانیان بوده است که از تعدیل خط ابتدایی و مشکل کوفی بوجود آمده است و بدان علت آن را پیرآموز میگفتند که بر اثر سادگی پیران هم میتوانستند بیاموزند و بخوانند).

چون مردم خراسان در تغییر و تسهیل خط کوفی سهم بسزایی داشتند از اینرو خط اختراعی آنان «مکتب خراسان» نام گرفت و بدیگر نقاط ایران چون اصفهان و ترکستان راه یافت و وسیله کتابت قرآن و آرایش هنر معماری و صنعت کاشی و سفال گردید .

در حقیقت، تغییر کلی خط از اواخر قرن سوم هجری آغاز گردید، در این هنگام شاعر، مترسل و خطاط ایرانی بنام ابوعلی محمد بن علی مشهور به ابن مقله بیضاوی شیرازی (۲۷۲-۳۲۸) با الهام از خط پهلوی و اوستایی یعنی خط ملی و دینی باستانی و توجه به خط کوفی خطوط ششگانه نسخ، ثلث، رقاع، توقیع، ریحان، محقق را بوجود آورد.

ابن مقله که حکومت فارس و وزارت سه تن از خلفای عباسی را داشت بدست الراضی بالله (۳۲۲-۳۲۹) تکه تکه شد و اول دست راست او را که با آن

سقرآن نوشته بود قطع کردند و سپس دست دیگر و سوراخ را.
شیوه ابن مقله از جانب برادرش ابو عبدالله حسن و ابن بواب بغدادی و
جمال الدین یاقوت غلام مستعصم آخرین خلیفه عباسی (۶۴۰-۶۵۶) دنبال شد
و خط ثلث و نسخ رفته رفته جانشین خط کوفی گردید.
یا قوت غلام افریقایی و خوشنویس شهیر ۸ قرآن نوشته که ۵ مجلد آن در
ایران ۳ مجلد در کشورهای خارج است.

قرن ۸، ۹، ۱۰، ۱۱ هجری از دوره های درخشان تکامل و پیشرفت
خوشنویسی در ایران است و خراسان، فارس، آذربایجان و اصفهان از مراکز
مهم این هنر بوده است و اگر چه در طول چهار قرن ۱۴ نوع سبک خطاطی از
استادان مسلم خط نسخ و ثلث در دست است لیکن سبک خوشنویسی به دو سبک یا قوت
و بایسنقری محدود و مشخص میگردد و سبک نستعلیق از قرن نهم هجری به ابتکار
ایرانیانی مانند علی هروی، شاه محمود نیشابوری، عبدالله صیرفی، سلطانعلی
مشهدی و جعفر بایسنقری بوجود می آید و تجلی خاص می یابد و بنام مکتب هرات
در کنار مکتب یا قوت و بایسنقری قرار میگیرد.

در گذشته در ممالک هند و عثمانی و پاره ای از بلاد عرب خط نستعلیق
بکار می رفت لیکن اکنون کشورهای ایران، پاکستان و افغانستان از خط
نستعلیق برای نوشتن زبان فارسی، اردو و پشتو و در صورت تمایل خوشنویسان
سه کشور برای کتابت زبان عربی - استفاده می کنند.

در سرزمینهای دیگر اسلامی، خط کوفی از قرن ششم هجری بتدریج از
رونق می افتد و غیر از یکی دو سرزمین اسلامی افریقایی مانند کشور مغرب
(مراکش) که تا چند قرن پیش از خط کوفی تعدیل یافته که باید آنرا «شبه کوفی»
نامید برای کتابت قرآن استفاده می کردند بقیه ممالک عربی خط نسخ و ثلث را
ترخیص می دادند و قرآن را به رقم نسخ و ثلث می نوشتند.

نخستین قرآن خطی

علاوه بر اوراق و سوره، قسمت ها و جزوات قرآن که بر روی پوست و به
خط کوفی کتابت یافته و کاتب آن نامعلوم است و هم اکنون در موزه ها و

کتابخانه‌های ایران موجود میباشد از خوشنویسان ایرانی است، اوراق و قسمت‌هایی از قرآن نیز، تاکنون، بدست آمده است که دارای تاریخ بوده و کاتب ایرانی آن مشخص است و از آن جمله اند :

- قسمتی از قرآن از سوره‌مرسلات تا سوره ضحی به خط کوفی دوره تکامل که توسط علی بن محمد بن علی طبری (مازندرانی) در سال ۳۵۳ هجری کتابت یافته است.

- قسمتی از قرآن از نیمه سوره یوسف تا پایان سوره ابراهیم به خط کوفی دوره تکامل که توسط ابوالقاسم منصور بن محمد بن کثیر بن احمد قاینی خراسانی در سال ۳۹۳ هجری تحریر یافته است.

- قسمتی از قرآن از نیمه سوره انعام تا نیمه سوره اعراف به خط کوفی دوره تکامل و نزدیک به نسخ که توسط ابوالبرکات رازی در سال ۴۲۱ هجری در شهری کتابت یافته است.

بدون تردید این چند قسمت از قرآن که توسط ایرانیان نوشته شده است قرآن کامل بوده اند که بدست حوادث زمان از بین رفته اند همچنانکه پیش از این نیز خوشنویسانی بوده اند که به تحریر قرآن پرداخته اند و اکنون اثری از آن اوراق گرانبها وجود ندارد، ابن ندیم از یکنفر خوشنویس ایرانی در دربار هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳) بنام «خشنام» نام میبرد که اثری از هنراو، تاکنون بدست نیامده است.

نسخ خطی قرآن

در ایران بیش از ۱۰ هزار نسخه قرآن خطی به خط کوفی، ثلث، نسخ، محقق، ریحان، نستعلیق، ساده و با تذهیب و ترصیع گوناگون وجود دارد که بسیاری از آنان از حیث خط و تذهیب و ترصیع و جلد در عالم هنر کم مانند بلکه بی مانند است.

پاره‌ای از این نسخ کامل و برخی قسمتی یا جزوی از قرآن میباشند، ۴۵۰۰ مجلد از نسخ خطی قرآن متعلق به کتابخانه آستان قدس رضوی و بقیه جزء تفایس کتابخانه های سلطنتی، مجلس شورای ملی، ملک، مدرسه عالی

سپهسالار، اوقاف، موزه ایران باستان، آستانه حضرت معصومه علیها سلام، بقعه شاه نعمت‌اله ولی و آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی و کتابخانه‌های شخصی است.

قدیمترین نسخه خطی قرآن در ایران متعلق به ۱۹۸ هجری و جزء نفایس موزه و کتابخانه آستانه حضرت معصومه علیها سلام میباشد. این نسخه جزء آخر قرآن و بخط کوفی است که بنام مأمون خلیفه عباسی (۱۹۸-۲۱۸) نوشته شده است.

در صحت انتساب و اصلت قسمتهایی از قرآن که به خط کوفی و روی پوست آهو تحریر یافته و در آستان قدس رضوی و موزه ایران باستان موجود و منسوب به علی بن ابیطالب (ع) است و قسمتهایی که به خط کوفی و روی پوست آهو و متعلق به آستان قدس رضوی و منسوب به حسن بن علی (ع) حسین بن علی (ع) علی بن حسین (ع) علی بن موسی الرضا (ع) است تردید وجود دارد و تاریخ کتابت هیچیک از نسخ نام برده نمیتواند پیش از قرن سوم هجری باشد.

چاپ قرآن در دنیا و ایران

نخستین قرآن چاپی به سال ۱۶۹۴ میلادی در هامبورگ با مقدمه لاتین به اهتمام و کوشش ابراهیم انکلمان انتشار یافت.

سپس در سال ۱۷۶۸ میلادی در لایپزیک و در سالهای ۱۷۸۷، ۱۷۸۹، ۱۷۹۰، ۱۷۹۳، ۱۷۹۶ میلادی در پترزبورگ با سرمایه‌کاترین دوم ملکه روس (۱۷۶۲-۱۷۹۶) و در ۱۸۳۴ میلادی با مقدمه لاتین از طرف گوستاو فلوگل آلمانی و در ۱۸۸۱ میلادی در فرانکفورت با مقدمه مار آلمانی و در سالهای ۱۸۳۳، ۱۸۷۱، ۱۸۷۵، ۱۸۸۱ میلادی در لندن چاپ و منتشر شد.

در ۱۹۰۵ میلادی قرآن منسوب به عثمان و معروف به قرآن سمرقندی به خط کوفی و بقطع ۶۷ × ۵۰ سانتی متر که روس‌ها از قبر امیر تیمور بدست آورده بودند و جزء گنجینه سلطنتی روسیه بود به تعداد محدود در روسیه تزاری چاپ گردید و در سال ۱۸۴۱ و ۱۸۹۸ میلادی نخستین قرآن با کشف الایات و کشف المطالب بوسپله گوستاو فلوگل آلمانی انتشار یافت.

چاپ قرآن در کشورهای اسلامی از ۱۲۱۱ سال قبل شروع میشود، چاپ قرآن در بمبئی در سال ۱۲۶۹ ه. ق. در کلکته در سال ۱۲۷۴ ه. ق. و در آله آباد با ترجمه انگلیسی در سال ۱۳۳۰ ه. ق. - در قاهره در سالهای ۱۲۸۱ و ۱۲۸۳ هجری قمری و در قسطنطنیه (استانبول کنونی) در سالهای ۱۲۸۸، ۱۲۸۹ هجری قمری آغاز میگردد و بدین ترتیب پس از ایران، هند، مصر و عثمانی به چاپ قرآن میپردازند.

اگر چه نخستین مطبعه در استانبول بسال ۱۷۲۸ میلادی و در قاهره بسال ۱۷۹۸ میلادی شروع بکار نمودند لیکن چاپ قرآن در سال های بعد صورت گرفت و شهرتین آن قرآن سلطان عبدالحمید عثمانی معروف به قرآن سلطانی و قرآن فؤاد که بدستوز ملک فؤاد پادشاه مصر چاپ شده است میباشد. چاپ قرآن در ایران از سال ۱۲۵۸ هجری قمری آغاز میگردد، در این سال نخستین و سه سال بعد دومین قرآن چاپ سنگی در تبریز انتشار مییابد و در سال ۱۲۶۷ هجری قمری نخستین قرآن چاپ سنگی در اصفهان منتشر میشود.

در طول ۱۳۲ سال که از عمر چاپ قرآن در ایران میگذرد ۲۱۷ نوع قرآن (۳۷ نوع در تبریز، ۱۴ نوع در اصفهان، ۷ نوع در مشهد و کرمان و بقیه در تهران) با خط نسخ و نستعلیق و کوفی و ساده و مذهب و با ترجمه و تفسیر فارسی و بدون ترجمه در قطع های مختلف از ۷۵ × ۵ سانتی متر تا ۴۴ × ۲۸ سانتی متر و با چاپ های گوناگون سنگی، سربی، کلیشه و افست منتشر شده که نمودار درخشانی از پیشرفت چاپ در این کشور است.

در دوران سلطنت ناصرالدین شاه قاجار در سال ۱۳۱۱ هجری قمری مطابق با ۱۲۶۹ هجری خورشیدی قرآن با زیر نویس و ترجمه فارسی و کشف الایات و کشف المطالب با چاپ سنگی منتشر شد و سال های بعد بمناسبت فرارسیدن نوروز، تجدید چاپ می گردید این قرآن به خط محمد صادق تویسرکانی و قرآن دیگری بهمین سیاق و طرح به خط علی اکبر خوشنویس در سال ۱۳۱۱ ه. ق. تهیه شده بود.

در عهد سلطنت مظفرالدین شاه قاجار نیز چند نوع قرآن چاپ سنگی

منتشر میشود که اهم آن قرآن بصیرالملک در ۱۳۱۵ هـ. ق و قرآن صمصام-الملک در ۱۳۲۲ هـ. ق و قرآنی بدو خط کوفی و نسخ به خط زین العابدین شریف صفوی در ۱۳۲۳ هـ. ق است.

در همین هنگام چاپ سری (چاپ با حروف) رونق میگیرد و نخستین قرآن چاپ سری بنام قرآن معتمدی در مطبعه ممتدالسلطنه طبع و نشر مییابد و مجلد یکم و دوم تفسیر ابوالفتح رازی بدستور مظفرالدین شاه بسال ۱۳۲۴ هـ. ق در مطبعه شاهنشاهی، با حروف، چاپ می شود. مجلدات ۴۳ و ۵۴ این تفسیر در دوران زمامداری اعلیحضرت رضا شاه کبیر در سال ۱۳۱۵ خورشیدی در مطبعه مجلس منتشر میگردد.

در دوران سلطنت شاهنشاه آریامهر در سال ۱۳۴۴ خورشیدی به فرمان معظم له قرآن خط احمد نیریزی در کمال نفاست و زیبایی طبع و در دسترس عموم قرار گرفت و همچنین بدستور علیاحضرت شهبانوی ایران به چاپ قرآن با تفسیر فارسی اقدام شد، قرآن شهبانو که از طرف سازمان اوقاف منتشر میگردد مشتمل بر سه مجلد است که مجلد اول و دوم آن در سال ۴۸ و ۱۳۴۹ خورشیدی انتشار یافته است و مجلد سوم در خرداد ماه ۱۳۵۰ خورشیدی انتشار خواهد یافت.

تفسیر و ترجمه

ایرانیان در تفسیر و ترجمه قرآن پیشقدم دیگر ملل مسلمان بوده اند، اگر ایرانی بودن میثم تمار در تفسیر قرن یکم هجری درست باشد و انتساب دو برك نیمه سالم قرآن با ترجمه فارسی به قرن دوم صحیح بنظر برسد ایرانیان تفسیر را از سده اول و ترجمه را از قرن دوم هجری آغاز نموده اند.

عدم تسلط به زبان عرب و علاقه و اشتیاق به نشر معارف اسلامی و بسط احکام قرآنی موجب شد ترجمه و تفسیر قرآن با شتاب فراوان پیشرفت کند و در این رشته دانشمندان بزرگ پدید آیند.

بدون شك بسیاری از تفاسیر و تراجم قرآن مانند تفسیر ابن حکم و غیره همچنین قرآن های مترجم فارسی دستخوش حوادث زمان شده و از بین رفته اند

وازانچه مانده و به چاپ رسیده تفسیر محمد بن جریر طبری نخستین آنست .
 محمد بن جریر در ۲۲۴ هجری در تپورستان (مازندران کنونی) بدنیا
 آمد و در ۳۱ هجری در بنداد وفات یافت ، او در دوران زندگی به تدوین
 تفسیر قرآن پرداخت و پس از وی در اوائل قرن چهارم هجری در دوران سلطنت
 منصور بن نوح سامانی (۳۵۰-۳۶۵) به فارسی ترجمه شد .
 از جمله ایرانیانی که قبل از طبری به تدوین و تفسیر قرآن پرداخته و
 تألیفات آنان تاکنون به چاپ نرسیده است باید از مقاطع بن سلیمان بن یحیی
 خراسانی متوفای ۱۵۰ هجری و مؤلف: الايات المتشابهات، الجوابات فی القرآن،
 الناسخ والمنسوخ، التفسیر الکبیر - احمد بن سهل سجستانی (۲۳۴ - ۳۲۲)
 صاحب: البحث عن التاویلات، نظم القرآن، قریب القرآن نام برد .
 پس از مقاطع بن سلیمان ، طبری و احمد بن سهل دانشمندان دیگری مانند
 خواجه عبدالله انصاری مصنف کشف الاسرار یا تفسیر ادبی و عرفانی قرآن ،
 عمادالدین شهنورد (شهبور یا شاهپور) اسفراینی نویسنده تاج التراجم، ابوبکر عتیق
 سوادآبادی مؤلف تفسیر سوادآبادی، درواجگی صاحب لطائف التفسیر، امام فخر -
 رازی مؤلف تفسیر کبیر ابوالفتوح رازی نویسنده روح الجنان، شیخ طبرسی صاحب
 مجمع البیان، زمخشری مؤلف کشاف، ابوسعید بیضاوی مصنف تفسیر انوار التنزیل
 و اسرار التاویل، کمال الدین حسین کاشفی بیهقی سبزواری مؤلف مواهب علیه
 در این راه گام برداشته اند که تألیفات آنان روشنگر خدمات ارزنده ایران
 به نشر و توسعه فرهنگ اسلامی است .

دانستنی ها

- قرآن دارای ۱۱۴ سوره است که از این تعداد ۲۶ سوره مدنی و
 ۸۸ سوره مکی است .

- نخستین سوره که بر پیامبر نازل شد «علق» و در مکه در ماه رمضان بود
 و آخرین سوره «عنکبوت» و در مدینه .

- سوره «فاتحه» دو بار بز پیمبر نازل شد یکبار در مکه و بار دیگر در مدینه .
- «بقره» با ۲۸۶ آیه دراز ترین و «عصر» و «کوثر» با ۳ آیه کوتاه ترین سوره قرآنند .
- بغیر از سوره «توبه» بقیه سوره با «بسم الله الرحمن الرحيم» شروع می شود و سوره «نمل» دارای دو «بسم الله الرحمن الرحيم» است .
- در ۲۹ سوره جمله افتتاحیه با حروف رمز آغاز میگردد .
- دو سوره به نام «سجده» نامیده می شود که یکی «فصلت» هم می گویند .
- تعداد آیات قرآن بالغ بر ۶۱۷۱ میباشد، پاره ای از آیات محکم و برخی متشابه اند .
- کلمات قرآن ۷۷۴۳۹ و حروف آن ۳۲۳۶۷۱ است .
- قرآن به ۳۰ جزء و ۱۲۰ حزب منقسم است .
- در قرآن مسائل اخلاقی و اجتماعی، حقوقی و جزایی، تاریخی و ادبی مورد بحث قرار گرفته است .
- قرآن پنجهزار بار به زبانهای گوناگون مانند : انگلیسی، فرانسه، آلمانی، روسی، چینی، ترکی، اردو، اندونزی، تفسیر و ترجمه شده است
- ترجمه و تفسیر قرآن بزبان فارسی بیش از هر زبانی است .
- قرآن تنها کتابی است که از آغاز پیدایش دارای حفاظ بسیار بوده و هنوز هم حافظان قرآن در ممالک اسلامی فراوانند .
- در قرن اول هجری تعداد حفاظ قرآن گاه به ۶۰۰ نفر میرسید .
- نخستین کسانی که به تفسیر قرآن پرداختند علی بن ابیطالب (ع) عبدالله بن عباس، سعید بن جبیر، عبدالله بن مسعود، ابی بن کعب بودند .
- نخستین کسانی که فهرست کلمات قرآنی را تدوین و کشف الایات را تنظیم نمودند محمد رضا نصیری طوسی در سال ۱۰۶۷ هجری قمری و گوستاو فلوگل آلمانی بسال ۱۸۴۱ میلادی بود .